

C. SALVSTII CRISPI DE CONIVRATIONE CATILINAE, ET DE BELLO IVGVRTHINO HISTORIAE.

In M. Tullium Ciceronem oratio.
M. Tullij Ciceronis ad Salustium responsio.
Eiusdem Ciceronis in L. Catilinam orationes quinque.
Lucij Catilinæ in M. T. Ciceronem orationes responsuæ duæ.
Porcij Latronis declamatio in L. Catilinam.
Fragmenta quædam ex libris historiarum Salustij.

CVM IODOCI BADIO ASCENSII IN HAEC OMNIA FAMILIARIBVS
explanationibus, & aliorum doctissimorum virorum commentarijs & annotationibus sparsim
appositis, quibus difficillima quæque Salustij loca explicantur, & explanantur.

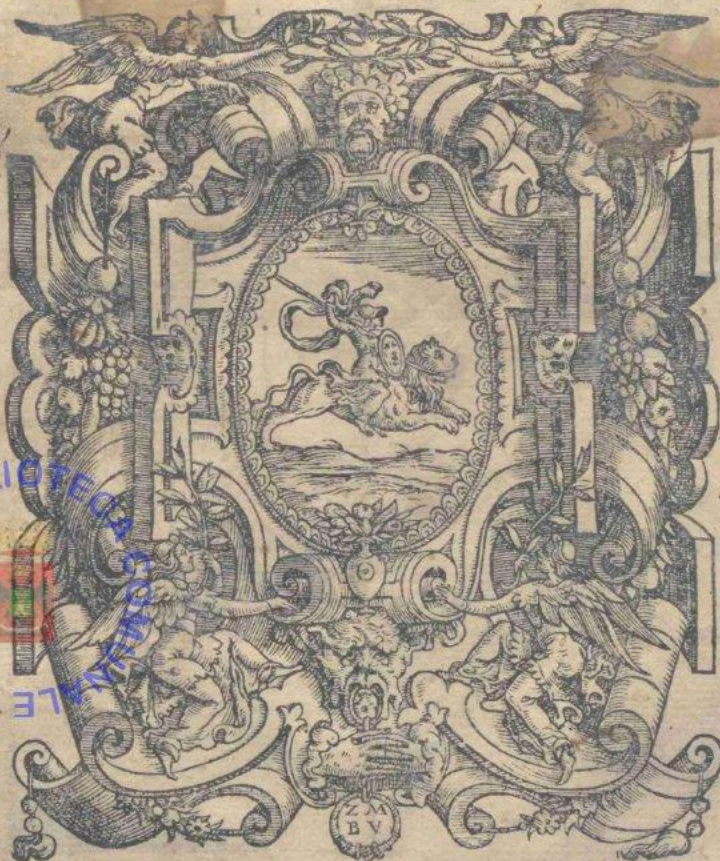
VIRI AVTEM ILLI QVI PRÆTER IAM DICTVM ASCENSIVM,
Salustianum hoc opus interpretantur, hi sunt

LAVRENTIVS
IOAN. CHRYSOSTOMVS
BARTHOLOMÆVS
FRANCISCVS
IACOBVS

Valla.
Soldus.
Marlianus.
Sylvius Ambrianus.
Crucius Bonohiensis.

Adiectis præterea duobus locupietissimis indicibus, quorum alter historiarum Salustij
memorabilia: alter ea, quæ ab interpretibus annotata sunt, planè demonstrat.

O M N I A

EX LIBRIS PETRI

CRINITI DE HISTORICIS, AC

ORATORIBVS LATINIS,

SALVSTII VITA.

CAIVS Salustius Crispus Amiter ni natus traditur in agro Sabino, quo anno Atheniensium vrbs à L. Sylla deuicta atque vastata est, vt Romani annales referunt. Ex nobili Salustiorum familia ortus est, quæ diu in secundo ordine dignitatem seruauit. Idem in vrbe educatus creditur, & à teneris annis operam ac studium impendisse optimis disciplinis. Sed cum in ea

tempora incidisset, quibus corrupti ciuium mores varijs partibus atque factionibus forent, neque virtuti præmia aut bonis in genijs adessent: in tam deprauata ciuitate, quod idem Salustius fatetur, victum eius ingenium volupcatibus facile succubuit. Itaque cum ad rempub. pro ætate foret delatus, propter ciuium improbitatem & factiones multa aduersa pertulit. Nā tum præcipue Syllanis partibus infecta ciuitas æstuat. Constat ex veterum commentarijs, Salustium ipsum ingenio fuisse acri, & in studijs literarum accurato, tum maxime in scribenda historia. Præceptorem habuit inter alios Atteium Prætextarum, qui Philologum se appellauit, & ab eo edoctus est de ratione scribendi, vt à Suetonio Tranquillo traditur: qui & Asinium quoque Pollionem scribit ab eodem Prætextato eruditum, atque instructum. Maximè autem M. Cætonis studiosus fuit, ex cuius commentarijs verba excerptit, & velut breuiariū ad vltimū proprium habuit: quod O&auius quoque Augustus in epistola ad M. Antonium refert: in qua ipsum Antonium ceu infantem increpat, quod ea scribere vellet quæ mirètur potius homines, quàm quæ intelligant. Sed interim ad Salustij cōmentarios. Historiam composuit de Lucij Catilinæ coniuratione contra romanum senatum, & item de bello iugurthæ, qui Numidiæ rex factus, diu contra romanos strenue rem gessit. Historiam præterea de Romanorum gestis, vt de Mario, & Sylla, necnō de Pompeio contra regem Mithridatem, quod opus libris aliquot à Salustio absolutum traditur. Et adhuc supersunt quædam veluti absolutissimi operis reliquiæ, in quibus Salustij diligentia in historia describenda, atque grauitas apparet. In parte operis de rebus punicis tanto animi studio incubuit, vt à quibusdam scriptum sit eam regionem adisse, ac maxima solertia perlustrasse, quo maiore fide, atque officio veritatem exploraret. Auienus certe Rufus plurimum Salustij diligentiam atque studium commendauit. Sed & Gellius, vir romanus, qui veterum eruditionis Aristarchus habetur, ita de Salustij oratione differit: Elegancia, inquit Salustij, verborumque facundia, & nouandi studium, cum multa prorsus inuidia fuit. Plures non mediocri ingenio viri, conati sunt reprehendere pluraque, & obrectare, in quibus plura in seite aut maligne vellicant. Quin & hunc proprietatis seruantissimum vocat. Titus autem Linius tam iniquus Salustio fuit, sicut ab Annæo Seneca scribitur, vt quædam ex historia Thucydidis translatæ & eleganter assumptæ, velut deprauata & corrupta illi obiceret. Idque ipsum non in Thucydidis gratiam effecit, vt Aurelius Fuscus dicebat: verum putauit se facilius Salustium vincere, si prius Thucydem ipsum præferret. Asinius quoque Pollio librum scripsit quo Salustij scripta reprehenderet, quod in ijs nimia quadam affectatione antiquitatem sequeretur. Fabius vero Quintilianus, vir matura & graui iudicio, asseruit oratione Salustij atque breuitate nihil fieri posse perfectius, præsertim apud vacuæ & eruditæ aures. Neque veritus est idem fabius auctori Thucydidi in scribenda historia apud Græcos principi, Salustium ipsum opponere, sicuti T. Liuium Herodoto. Quo factum est, vt, cum plures soluerint dicendi genus Salustianum sequi minime sint affecti. Est enim eius oratio tam absoluta, tam casta & innocens, vt merito ab

eruditis diuina breuitas censeatur. Nam & Aruntius, qui bellipunici historiam scripsit, Salustio tantum concessit, vt eius orationem maximo studio sequeretur. quod alibi diximus. Nec illud ignoratur, consueuisse Salustium magno labore ac studio scribere, vt nihil non absolutum atque perfectum videri posset: quod ex ipsa lectione facile colligitur. Amicos in primis habuit doctrina & ingenio nobiles, vt Cornelium Nepotem, Messalam, & Nigidium Figulum, qui perijisse in exilio traditur. Iulium præterea Cæsare magno studio dilexit: à quo etiam, vt creditur, dignitate Præfecturæ honestatus est. Illud item à Suetonio refertur, Lenæum grammaticum Pompeij libertum satyras contra Salustium composuisse, eumque mordaci & virulento carmine lacerasse, vt qui lurconem illum, popinonemque, & nebulonem, ac lastaurum appellaret, tum vita scriptisque. monstruosum, ac M. Cætonis furem ineruditissimum quod ipsum nō alia ratione à Lenæo factū creditur, quàm vt studium suum atque officium erga patronum Pompeium probaret: quem virum Crispus Salustius ore probo, animo autem inuerecundo esse scripserat. Itaque mirandum non est, si tam acerbe atque satyricè libertus Lenæus contra Salustium aciem styli exacuit. Quantum odij atque inimicitie inter hunc & M. Ciceronem extiterit, notissimum est: quod vtriusque violentæ atque acerrimæ orationes ita demonstrant, vt neuter videre possit satis sui rationem habuisse, dum alteri malediceret. Qua in re non sunt multa referenda, cum ex Hieronymi ac Fabij auctoritate constet eos homines longe aberrasse, qui cōfictas magis orationes ab alijs, quàm à Salustio & Cicerone habitas crediderint. Et sanè tā corruptis moribus Salustius, ingenio tam procliu ad luxum fuit, vt paternam domum viuente adhuc patre turpissima ratione venalem haberet, quod illi inter alia vitia à M. Cicerone exprobat. Sed à Varrone etiam & Gellio traditum est, eundem fuisse in adulterio deprehensum ab Annio Milone, lorisque cæsum, ac data pecunia dimissum. Quæ ratione factum est vt M. Cicerone appellare illum non dubitauerit mensarum assecclam, cubiculorum pellicem, & adulterum. Dignitates publicas gessit, & quæsturæ ac tribunatus honorem assecutus est, sed nulla quidem laude aut cōmentatione, adeo libidine magis quàm ratione & publice & priuatim vixisse. nam & bis vocatus est in iudicium, & ad iudicium subsellia attractus, fortuna extrema, vt inquit Cicero, stetit. Scribunt autem grammatici ea causa de senatu eiectum fuisse à Censoribus, quod ingenti libidine matronas consecraretur. Illud quoque de Salustio relatum est, patrociniū & fauore C. Cæsaris consecutum fuisse præturam Africæ in terrioris ex qua diues factus, cum in vrbe rediret, præciosissimos atque amoenissimos hortos in regione ad malum punicum comparauit, ac Tiburti villam, quæ à Cicerone itidem illi obijciuntur. Neque desunt qui scribant Terentiam Marci Ciceronis vxorem, ab eo repudiatam Salustio nupsisse, ac deinceps Messalæ Coruino, viro in eloquentia clarissimo. quod etiam suo loco scripsimus. Sciendum est fuisse plures Salustio. Nam & Cn. à M. Tullio celebratur in Salustiorum familia insignis, & M. Ciceroni. ac Cn. Pompeio maxime familiaris. quod ex ijs epistolis colligitur, quas Cicero ad Pomponium Atticum scribit. Qua in re impudenter quidam decepti sunt cum Salustij Empedoclea ignorarent, vt alibi demonstraui. Sunt qui tradant ad annum secundum & LX. eum vixisse, & in patria annis aliquot post obitum C. Cæsaris diem extremum obiisse, quod ex veterum commentarijs colligitur. Illud præterea de hoc ipso Crispo Romæ circumlatum est, vt multi testantur.

*Hic erit, vt perhibent, doctorem corda virorum.
Crispus Romana primus in historia.*

SALVSTII VITA PER IOAN. Chrysoſtomum Soldum.

SALVSTIVS ciuis Romanus ſenatorij ordi-
nis fuit. Hic primo ſe ad remp. contulit, & in
ea aliquando verſatus eſt, poſtea cum ei in ſe
nacu (vt tradit Acron) a cenſoribus obie-
ctum eſſet, quòd libertinarum ſectator eſſet,
tum ille non ſe matronarum ſed libertina-
rum ſectatorem eſſe teſtatur eſt, atque ideo

ſenatu repulſus eſt, quod in proceſſibus purgat. Sed reuera con-
ſtat, Saluſtium infamia circa ſceminas laboraſſe. Nam videm
Acron reſert. in Fauſtinae Syllae filiae & Milonis vxoris adulterio
deprehenſus ab ipſo Tito Annio Milone flagellis caſus eſt. Igitur
Saluſtius ob eiufmodi flagitia a ſenatu remotus, cum intelli-
geret ſibi ob tantam ignominiam aditum ad honores penitus in
tercluſum omiſſa cura reip. ſe ad hiftoriam ſcribendam con-
tulit, in qua re ita claruit, vt omnibus qui hiftoriam ſcripſerunt
omnium iudicio anteponatur. Et quemadmodum apud Græcos
Thucydides Herodotum ceterosque qui hiftoriam ſcripſe-
runt, nobilitate & artificio dicendi ſuperauit, ſic apud Latinos
Saluſtius Liuium ceterosque hiftoricos facile vicit. Vnde Quin-
til. Thucydidi Saluſtium comparat, Liuium Herodoto. Por-
rò tam in Thucydide quam in Saluſtio mira breuitas quædam
& affectata rerum vbertas commendatur. Nam vtique ita re-
rum frequentia creber eſt, vt verborum prope numerum ſenten-
tiarum numero conſequatur. genus autem dicendi preſum &
nitidum, & omnino rebus magis quam verbis redundans.

RVRVSVS ALIA SALVSTII vita, incerto auctore.

RISPVS Saluſtius genus ex Amiterno Sa-
binorum agro duxit C. Saluſtio patre geni-
tus. Ex liberalibus artibus, in quibus edu-
catus erat, præter eruditionem nihil acce-
pit. Omnibus voluptatibus turpiſſime in-
dulſit, paternam domum vendidit, vt crimi-
ne adulterij ſe redimeret. Et quæſtura &
tribunatu nullam laudem eſt aſſecutus. Fauente C. Caſare
prætor Africam ſortitus prouinciam expulauit, & exhaustit, tan-
tumque inde pecuniarum reportauit, vt amoeniſſimos hortos
ſub Quirinale extra pomerium ad Collinam portam titulo
ſui nominis empto loco habuerit, atque adornauerit, non vul-
gares illius ſæculi & poſteriorum ætatis delicias atque ſecre-
ſum, vſque ad exactam ætatem libidinis audus, & potens, in ami-
cicia varius, & inconfans. Sæpius tamen liuido dente mo-
mordit. Habitus eſt ore improbo, & animo inuercundo. Ma-
nes Pompeij magni, exultans hac via ſe Caſari gratiorem fore,
lacerate auſus eſt. Vnde in Saluſtium Lenæus Pompeij li-
bertus ſcripſit, moresque eius ſingillarim paucis vocabulis ex-
preſſit, nebulonem, lucronem, popinonem, & laſtaurum ap-
pellans. vox poſtrema indicat fuiſſe hominem validæ libidinis.
Scripſit ſtylo non abhorrente à veteribus. Extat coniuratio
Catilinæ, & bellum Iugurthinum, & quædam conciones è libris
bellorum ciuiliū. Vt ſecreta inimici fidelius intelligeret, Te-
rentiam à Cicerone repudiata duxit vxorem, quæ tertio nu-
pſit Meſſalæ Coruino.

REVERENDO INECHRISTO patri ac D. D. Ioanni Epifcopo Mi- ſenenſi, Ioannes Riuius At- thendorienſis S. D.

POSTquam te Reuerende præſul collapsas
incuria matorum inſtaurandi ſcholas
cepſiſſe intellexi, cum & ipſe quidem in-
credibili ſum gaudio affectus, & alacer atque
lætus hanc publi ſtudioſæ gratulari fortunam
cœpi, tum vero, quantus ad illam priſtinam
meam erga te beneuolentiam, qua te propter
lingulares in omni genere virtutes tuas ſum mirificæ ſemper

cõplexus, hac re velut cumulus acceſſerit, non mehercule verbis
conſequi vllis poſſum. Quamquam enim & hæc proſecto de te,
& alia item maiora, poſt ſuſceptum Epifcopi munus expectaba-
mus omnes, quicunque ſumus tuæ gloriæ ſtudioſi, & honori di-
gnitati que fauemus, tamen vt tam ſubito nobis tanta ex impro-
uiſo daretur fortuna, & hæc tanta nec opinantibus læticia ob-
oriretur, vix dum iſto magiſtratu Eccleſiaſtico inito, quis tamẽ
erat vel optare auſus? Itaque quo magis præter ſpem nobis
derepente hoc tantum boni eſt obiectum. eo & gratius & iu-
cundius omnibus accidiſſe ſcito beneficium tuum. Quamquam
autem me ampliſſime Præſul, communes cum alijs ad tibi gra-
tularum cauſæ impellunt, ſunt tamen & peculiaries quædam cur-
hoc officij mihi ſuſcipiendum eſſe duxerim. & illa quidem cum
primis, quòd è Valencino Hertelio noſtro de ampliſſitudinis tuæ
propenſa in me voluntate, ſtudio, fauoreque ſum perſæpe cer-
tior factus. Itaque facere non potui, quin quantum ex inito
atque inſtituto nuper inſtaurandarum ſcholarum conſilio tuo
voluptatis ceperim, hoc loco tibi declararem. Idque ampli-
tudinem tuam optime Præſul bonam in partem accepturam eſſe,
ſingularis iſta naturæ tuæ bonitas atque facilitas vti ſperem fa-
cit. Illud omnibus votis Deum Opt. Max. comprecabor, vt
proſperos & felices conſilij tuis euentus atque ſuccellus dare
velit. vt quod iam pridem magna cum ſpe es ingreſſus, id effice-
re etiam atque exequi vſque ad extremum poſſis. Quid enim
aut Deo ipſi gratius, aut tibi glorioſius, aut tuæ commiſſo fidei
populo conducibilius atque vtilius facere poſſis, quam ſi negle-
ctam miſere hæcenus iuuentutem, pietate, moribus, & quæ ad
percipiendam colendamque virtutem adiuuant, literis optimis &
ingenuis artibus cures inſtituendam? Hoc demum enim vere eſt
Epifcopum agere, ſummam cum primis habere primæ ætatis ra-
tionem, & honeſto ſalario conducere qui tibi traditis in diſcipli-
nam pueros fideliter doceant, qui aſſiduus cohortationibus ad
veram pietatem, ad Dei cultum, ad virtutes Chriſtianas incitent,
qui ciuilitate morum imbuant, qui arceant à vitij, qui denique
aut erranteis, vt ſi in viam reducant, aut luxu diſſuenteis ad bo-
nam frugem reuocent. Quod ſi corruptos deprauatosque po-
puli Chriſtiani reformare & corrigere mores velimus, nimirum
hic maxime vigilemus, & huc neruos omneis contendamus o-
porret, vt iam inde à teneris annis iuuentus honeſtis diſciplinis
erudiat. E ludis enim literarijs ferè proficiuntur, qui publica
munera obeant, qui magiſtratum gerant, legesque ac iudicia ad-
miniſtrent, qui principibus in conſilij adſint, qui rebus gerendis
præſtiantur, qui gubernandis eccleſijs præſint, qui ſacras ad po-
pulum conciones habeant, qui que alijs hoc genus officijs mune-
ribusque perſurgantur. Quam tandem igitur deo rationem red-
dent, qui hic deſerunt officij ſui partes, atque adeo qui indignam
cura ſua hanc rem iudicant? Quo magis tuum ampliſſime Præ-
ſul conſilium probo, qui antiquiſſis hæc re chariſſus, habes ni-
hil. Neque vero deerit optima conanti Deus, nec operam ſuam
tam pia in cauſa negabunt eruditi. Ipſe quidem certe, quicquam
nihil egregij de me promittere ac ſpondere auſim ſi quid tamen
hæc ingenij mei exiguitas, & doctri-næ quantalæcunque medio-
critas poterit, id pro virili operam dabo, vt ſanctiſſimos iſtos in
promouendis ſtudijs conatus, qua re cumque poſſum, iuueam. Cuius
rei gratia noſtras in rerum Romanorum florentiſſimum au-
ctorem (ſic enim Tacitus appellat) C. Criſpum Saluſtium caſtiga-
tiones, dicare nomi tuo conſtituiſſimus, rati nimirum & ampli-
tudi ni tuæ gratum acceptumque nos, & iuuentuti perutile delaturos
munus. Tu vero accipias quæſo læta ſerena fronte Saluſtium ip-
ſum, iam ab innumeris pene mendis & erratis, quibus antea
cum iniuria temporum, tum librariorum incuria ſcæbebat, repur-
gatum, & in priſtinam ferè integritatem, abſit inuidia dicto, vin-
dicatum. Hic eſt Sal. ille ampliſſime Præſul, quem acceſſimi vir
iudicij Quintilianus opponere Thucydidi, non veretur. At cuius-
modi tandem hiftorico? Quem ita crebrum eſſe rerum fre-
quentia teſtatur Cicero, vt verborum prope numerum ſenten-
tiarum numero conſequatur. ita porrò verbis apum & preſum,
vt neſcias vtrum res oratione, an verba ſententijs illuſtentur.
Hic eſt inquam, quo de vere atque eleganter Martialis,

Primus Romana Criſpus in hiftoria.

Nec vero conſequi vllis verbis poſſum, quantis hæ caſtigat[i]o[n]es
mibi laboribus conſtiterint. Qua in re permagna quoque Geo-
gio Fabricio debetur optimo ac doctiſſimo adoleſcēti gratia. Is
enim cum exemplar nobis Sal. in pergamenis deſcriptum, quo
non facile vetuſtiſſum vllum extare hodie crediderim, dono dedit,
tū vero in perquirendis alijs præterea vel manuſcriptis vel impreſ-
ſis voluminibus, quibus inſtructi paratiore ad hoc negociū aggre-
deremur,